TESHAB OYEVA ZIYODAXON

"BOBURNOMA"DAGI FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING O'ZBEKCHA-RUSCHA-INGLIZCHA LUG'ATI

OʻZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

81.2 00

760

ALSHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT OʻZBEK TILI VA ADABIYOTI UNIVERSITETI

ZIYODAXON TESHABOYEVA

"BOBURNOMA"DAGI FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING O'ZBEKCHA-RUSCHA-INGLIZCHA LUG'ATI

FARG'ONA POLITEXNIKA INSTITUTIMENIG AXBOROT RESURB MARKAZI
INV NS 6052 / 1
20 _ YR

TOSHKENT-2023

THE MINISTRY OF HIGHER EDUCATION, SCIENCE AND INNOVATIONS OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

ALISHER NAVOI TASHKENT STATE UNIVERSITY OF UZBEK LANGUAGE AND LITERATURE

ZIYODAKHON TESHABOYEVA

UZBEK-RUSSIAN-ENGLISH PHRASEOLOGICAL UNITS DICTIONARY OF "BABURNAMA"

(On the basis of John Leyden-William Erskine (1826), Annete Susannah Beveridge (1921) and Wheeler Thackston's (1996) translations) UO'K: 811.512.133(075.8) KBK: 81.2O'zb-923

T 60

Z.Q.Teshaboyeva. "BOBURNOMA"DAGI FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING O'ZBEKCHA-RUSCHA-INGLIZCHA LUG'ATI. – T.: «Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi», 2023 – 264 b.

Mas'ul muharrir:

SH.SIROJIDDINOV TOShDO'AU rektori, filologiya fanlari doktori, professor.

Tagrizchilar:

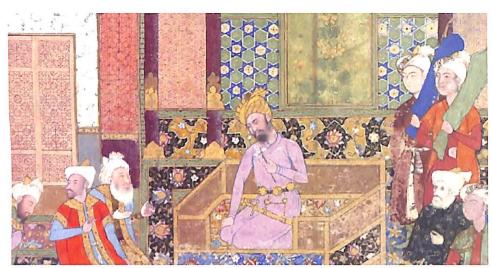
Z. XOLMANOVA
Alisher Navoiy
nomidagi
TOShDO'AU
professori, filologiya
fanlari doktori.
V.RAHMONOV
Xalqaro Bobur
mukofoti sohibi,
filologiya fanlari
nomzodi, dotsent.

Tahrir hayati:

G.ERGASHEVA filologiya fanlari doktori, OʻzDJTU professori. K.MULLAXOʻJAYEVA f.f.n., TOShDOʻAU dotsenti. O.TOJIBOYEVA f.d (PhD), TOShDOʻAU dotsenti. Mazkur lugʻat mumtoz asar "Boburnoma"dagi frazeologik birliklarning kognitiv-kontseptual oʻrganish, "Boburnoma" (2002), "Boburnoma"ning tabdili (2008), ruscha tarjimasi (2008), J.Leyden-V. Erskin (1826), A.S.Beverij (1921) va V.Tekston (1996)ning inglizcha tarjimasiga bagʻishlangan. Zahiriddin Muhammad Boburning dunyoga mashhur asari "Boburnoma"da qoʻllangan frazeologik birliklar bir necha yillar davomida oʻrganilgan va oʻzbekcha, inglizcha ruscha tarjimalari qiyoslanib tadqiq etilgan. Bir necha yillar samarali mehnatning natijasi oʻlaroq koʻp tillik mavzuli lugʻat yaratilishiga turtki boʻldi. Ushbu kitob boʻlajak tarjimonlar, boburshunos olimlar va jurnalistlar, doktorantlar, magistrantlar, oliy oʻquv yurti ingliz tili oʻqituvchilari, oliy oʻquv yurti talabalari, ingliz tilini chuqur oʻrganuvchilar va keng ommaga moʻljallangan.

This dictionary is dedicated to the classical work "Baburname" on the cognitive-conceptual analysis of phraseological units in "Baburname" (2002) and its' interpretation of modern Uzbek (2008), Russian translation (2008), different English translations made by J.Leyden-W.Erskin (1826), A.S.Beveridge (1921) and Wh.Thackston (1996). Phraseological units in the work which was well known for all over the world, written by Zahoriddin Muhammad Babur that have studied by the author for several years and their different English, Russian translations. This dictionary is intended for future interpretors, Babur scholars and journalists, doctoral students, graduate students, English language teachers of the universities and wide of English speaker and learners.

Этот словарь основан на когнитивно-концептуальном подходе фразеологических единиц в произведении «Бабурнаме» (2002) и его интерпретации на современный узбекский язык (2008); русский перевод (2008); и на основании английских переводов сделанных учеными: Дж.Лейден-У.Эрскин (1826), А.С.Беверидж (1921) и В.Текстон (1996). Этот словарь предназначен для будущих переводчиков, бабураведов и журналистов, докторантов и выпускников ВУЗов, для учителей английского языка и студентов, а также для широкого круга читателей изучающих английский язык.

Kirish

Mumtoz asarlar ustida tadqiqot olib borish katta mas'uliyat his etadigan jarayon. Muallif o'z maqsadini yaratgan manbasi orqali yoritishga harakat qiladiki, manbadan keltirilajak misollar o'quvchini turlicha talqin etishga chorlaydi. O'y qarashlar turlicha bo'lganligi tufayli uni muallif andozasi orqali talqin qilinmaydi va u o'ylagandek tushunilmaydi. Asar qanday bo'lsa shundayligicha talqin etiladi. "Boburnoma" shunday asarki, uni har bir o'quvchi turlicha talqin etishi mumkin. Hatto ingliz tarjimonlari ham tarjima jarayonida asliyatni turlicha talqin etib, asliyat ma'nosini noto'g'ri o'girishgani kabi. Shu nuqtai-nazardan asliyatdagi frazeologik birliklar va milliy-madaniy so'zlar ma'nosini tizimli o'rganish birmuncha ishni osonlashtiradi va "Boburnoma"ning asliy matnini tushunishga ancha yordam beradi. Ushbu tayyorlangan manba "Boburnoma"dagi frazeologik birliklarni o'rganishga kognitiv-kontseptual nuqtai nazardan yondashib, ularni tizimli tahlil doirasiga tortmoq, bo'lajak tarjimonlarga ancha foydali bo'lishni nazarda tutadi.

Bugungi kunda tarjimashunoslik sohasi alohida yoʻnalish sifatida shakllanar ekan, oʻzbek xalqining nodir asarlarini jahon ommasiga tanitish, ona tilidan toʻgʻridan-toʻgʻri, bevosita chet tillardan biri boʻlgan ingliz tiliga tarjimaga qilishga erishish fandagi yutuqlarimizdan biri deb qaraymiz. Shuning barobarida Zahiriddin Muhammad Boburning "Boburnoma" asari va uning hozirgi oʻzbek tiliga qilingan tabdili (2008),

ruscha tarjimasi (2008) va uch turdagi J.Leyden-V.Erskin (1826), A.S.Beverij (1921), V.Tekston (1996)ning inglizcha tarjimalaridagi frazeologik birliklar mazmuni va tarjimalari uzoq yillardan buyon oʻrganilgan va tarjimalari qiyoslab oʻrganilishi keyingi paytdagi tarjimshunoslik sohasiga qoʻshadigan yaxshi hissadir.

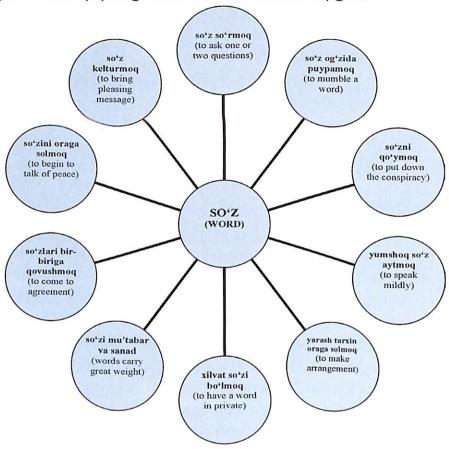
"Boburnoma" leksikasi haqida gapirilganda uning zalvorli matni barchaga birdek tushunarli emas, shuning uchun tabdil unga yaqinlashtiruvchi birinchi omil va uning ruscha tarjimasi esa bir qadam oldinga siljish, uch xil inglizcha tarjimalari — xorijiy tilda asliyatning aks etishi, asliyat mazmuning jilolanishi, ya'ni boshqa bir asarning yaratilishiga olib kelishidir.

Asliyatdagi frazeologik birliklarning kontseptlarda, matn ichida oʻrganilishi tarjimonni chuqur fikrlashga, uning ekvivalentlari va bir necha sinonim guruhlari borligini bilishga yordam beradi. Ushbu kitob 2016 yilda nashr ettirilgan "Boburnoma"dagi frazeologik birliklar va paremiyalarning inglizcha tarjimalari lugʻati" deb nomlangan kitobning qayta ishlangan va mantiqan davomi sifatida, himoya jarayonidagi olimlarning taklif va tavsiya, maslahatlariga koʻra ishlab chiqilgan. Asliyatdagi bir soʻzning leksik maydon hosil qilishi yoki unga tegishli boʻlgan, asos soʻzdan oʻsib chiqqan frazeologik birlik mazmuni kognitiv-kontseptual jihati yoritilib, mavzuli lugʻat shaklida vujudga keldi. Zero, "Boburnoma" faktik ma'lumotlarga shu qadar boyki, uning leksikasini toʻliq tushunish bugungi kun oʻquvchisiga biroz mushkullik tugʻdirishi mumkin. Shunday nuqtainazar bilan mumtoz adabiyotimizning ushbu rakurslarda tadqiq etish ham foydali boʻladi degan umidda va tarjimonlarning fikrini boyitish, tarjimalarini tadqiq etish ham dolzarb deb oʻylaymiz.

Asliyatdan saralangan soʻzlar oʻzbek tilida hammasi ham frazeologik birlik boʻlmasligi mumkin lekin uch turdagi inglizcha matndan birid frazeologik birlik aks etadi. Bundan maqsad frazeologik birliklar dinamikasini kuzatish maqsad qilingan.

Kognitiv-kontseptual ma'no qanday talqin etiladi? Bu haqida to'liq ma'lumot keltirish uchun bir maqolacha ko'rinishda tushuntirish bergan ma'qul. Asarda qo'llangan so'z, dunyo, ilik, o'lmoq leksik semantik maydonidagi ko'plab frazeologik birliklar, ularni tavsiflash, guruhlash va kontseptlarini ochib berishni talab etadi.

Shuningdek, "Boburnoma"dagi soʻz kontseptining mazmuni oʻrganilganda ular quyidagi tasvirda oʻz ifodasini topgan:

1- Rasm.

Yuqoridagi tasvirda aks etgan misollarning barchasi "Boburnoma"da qoʻllangan frazeologik birliklar boʻlib, quyidagi misolda uning mazmunini koʻramiz.

Sening haqqingda yomon bordimmukim, toʻshung bila belingga ikki qilich bogʻlab, cherik tortib, bizning viloyatlarning ustiga kelib mundoq shoʻr va fitna solursen Qari mabhut mardak bir-ikki **soʻz ogʻzida-oʻq puypadi** soʻzlay olmadi, muqobalada ham demay mundoq muskat soʻzlarga ne deya ham olgʻay edi [188].

Keltirilgan parchadagi ajratib yozilgan **soʻz ogʻzida-oʻq puypadi** frazeologik birlikdir. Bugungi kunda "Boburnoma"ning matnini barcha

birdek toʻliq tushuna olmasligi mumkin. Shu maqsadda yuqoridagi misolning tabdilini keltirish maqsadga muvofiq.

Tabdil: Men senga qanday yomonliklar qildimki, koʻksing va belingga ikkita qilich bogʻlab, lashkar tortib, bizning viloyatlarimiz ustiga bostirib kelib, bunday gʻavgʻo va fitna koʻtarasan. Hayratdan tili soʻzga kelmay qolgan bu pastkash qariya bir ikki toʻngʻillab, **hech soʻz aytolmadi**, ishonch bilan aytilgan bunday haq soʻzlarga u nima ham deya olardi [194].

Tabdildan koʻrinadiki, asliyatdagi frazeologik birlik **soʻz ogʻzida puypamoq** – **hech soʻz aytolmadi**, oddiy soʻz birikmasida aks etgan. Asliyatdagi frazeologik birliklar uning inglizcha va ruscha tarjimalarida ham aks etganini oʻrgandik. Lekin aksariyat hollarda rus va ingliz tilidagi tarjimalarda ham frazeologik birlik koʻproq soʻz birikmasi tarzida tarjima qilinganini guvohi boʻlamiz.

"Boburnoma"ning ruscha tarjimasini olaylik: Разве я поступил с тобой дурно, что ты повесил на грудь и на пояс два меча, повел войска на наши земли и поднял там смуту и мятеж? Этот ошалевший старик невнятно пробормотал несколько слов, но не мог ничего возразить; да и где ему было ответить на такие убедительные слова [154]. — Men senga biror ahmoqlik qildimmiki, sen koʻksing va belingga ikkitadan qilich osib, yerimizga bostirib kelibsan, yana bu yerda nizo chiqarib, isyon koʻtarasan? Bu qari dovdiragan chol gʻoʻldirab, bir nimalar deb mingʻirladi, lekin javob berishi kerak boʻlgan bunday qat'iy savolga hech qanday qarshi soʻz aytolmadi.

Tarjimada soʻz ogʻzida puypamoq - пробормотал несколько слов, - bir nimalar deb mingʻirladi — tarjimadagi "meaning to meaning translation" usuli, ya'ni mazmun yoki matn gʻoyasini oʻgirish orqali soʻz birikmasida oʻz ifodasini topgan.

Jahon tillariga, xususan ingliz tiliga bir necha marotaba tarjima qilingan "Boburnoma" tarjimalar tarixini boshidan kechirdi, ularning orasida inglizcha adekvat tarjimalari mavjud. Ular asarning Jon Leyden va Vilyam Erskin (1826), Annetta Susanna Beverij (1921) va Vilyer Tekston (1996) tarjimalaridir. Oʻzbek olimlarining "Boburnoma"ni inglizcha tarjimalarini qiyosiy tahlil etishda va badiiy xususiyatlarini oʻrganishda ushbu tarjimalardan samarali foydalanganlar. Chunki ularning tarjimasi adekvat deb qabul qilingan. Biz ham ushbu uch tarjimaga asoslanib ish koʻramiz.

Asliyatdagi, Sening haqqingda yomon bordimmukim, toʻshung bila belingga ikki qilich bogʻlab, cherik tortib, bizning viloyatlarning ustiga kelib mundoq shoʻr va fitna solursen Qari mabhut mardak bir-ikki soʻz ogʻzida-oʻq puypadi soʻzlay olmadi, muqobalada ham demay mundoq muskat muskat soʻzlarga ne deya ham olgʻay edi degan parchani inglizcha Jon Leyden va Vilyam Erskin (1826) tarjimasida kuzatamiz.

Jon Leyden va Vilyam Erskin tarjimasi: What evil have I ever done you, that you should come in this style against me, with these two swords by your side: and, attended by an army, stir up tumult and confusion in my territories?" The, man being stupefied, **stammered out a few words**, not at all to the purpose; and, indeed, what could he say in answer to such confounding truths? [298]. — Men senga qanday yomonlik qildimki, sen bu alfozda menga qarshi kiyinib, mana bu ikki qilichni taqib olib, butun lashkaringni boshlab kelib, hududda toʻpolon koʻtarasan? Erkak kalovlanib, toʻliq javob bermasdan **bir ikki ogʻiz gʻuldiradi**, haqiqatdan ham favqulodda berilgan bunday savolga nima deb ham javob bera olardi?

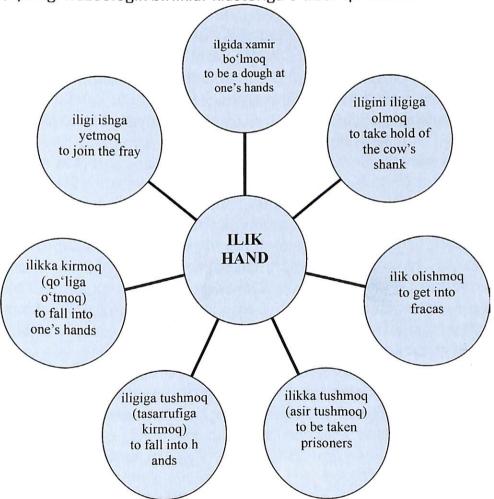
Misol tarjimasi Anetta Susanna Beverijda (1921): What ill sayest I have done thee, that thus thou shouldst hang a sword on thy either side, lead an army out, fall on lands of ours, and stir strife and trouble?". Dumbfounded, the old man **shattered a few words**, but he gave no answer, nor indeed could answer be given to words so silencing [3, 526 (460)]. — Men qanday bema'ni ish qildimki, yelkang va belingga ham qurol osib, bizning yerlarga lashkaring bilan kelib, gʻavgʻo va tashvishlarni qoʻzgʻaysan? Esankiragan, qari chol **tishlarini gʻijirlatib bir ikki ogʻiz gʻuldiradi**, lekin berilgan savolga na toʻgʻri javob berdi, na indamay turdi.

Asliyatdagi misol Vilyer Tekston tarjimasi (1996)да: Did I do you ill that you strapped two swords to your waist and led your army against our domains and caused such strife and turmoil?" The confused old man mumbled a word or two in the back of his throat but said nothing in response. What could he say to such unanswerable words? [317]. — Men senga qanday noma'qul ish qildimki, sen belingga ikki qilichni mahkam bogʻlab kelib, lashkaring bilan bizning hududda qarshi chiqib, gʻavgʻo va toʻpolon koʻtarasan? Xijolat chekkan chol bir ikki soʻz aytib toʻngʻilladi, lekin javob bera olmadi. Javob berolmaydigan shunday savolga nima ham deya olardi.

Tarjimalardan koʻrinadiki, asliyatdagi soʻz ogʻzida-oʻq puypamoq

frazeologik birlikning ma'nosini aks ettirish orqali oʻgirilgan. Jon Leyden va Vilyam Erskin tarjimasida **stammered out a few words - bir ikki ogʻiz gʻuldiradi**; Anetta Susanna Beverijda **shattered a few words - tishlarini gʻijirlatib bir ikki ogʻiz gʻuldiradi**; Viyer Tekston tarjimasida **mumbled a word or two** - bir ikki soʻz aytib toʻngʻilladi, duduqlandi tarzida tarjima qilingan. Shuni qayd etish lozimki, asliyatdagi frazeologik birlik albatta frazeologik birlik boʻlib oʻgirilmasligi tabiiy hol. Asliyat tarjima jarayonida ba'zi yoʻqotishlari evaziga matnning boshqa jihatlari toʻldirilib, qayta tiklanadi. Shunga qaramay siyosiy va tarixiy voqealar, tarixda bitilgan mashhur janglarda, tarixiy shaxslar portretini nozik chizgilarda sodir etish va oʻsha jarayonda qoʻllangan frazeologik birliklar ma'nosini aks ettirish juda muhimdir.

Quyidagi frazeologik birliklar klasteriga e'tibor qaratamiz.

Muallif temuriyzoda beklar oʻrtasidagi nifoqlarni tasvirlar ekan, Husayn Boyqaroning oʻgʻli Badi'uzzamon mirzo va otasini navkarlarining unga qilgan muomalasini, beklar haqidagi nizolarni achchiq kinoya bilan frazeologik birlik orqali tasvirlagan. Shulardan biri Badi'uzzamon mirzo haqida:

Xisravshohni navkar-savdaridin ayirib mundoq zabun qilmasam edi, Kobulni Zunnunning oʻgʻli Muqimdin olmasam edi, borib mirzoni koʻrmaklari mumkin emas edi. Badi'uzzamon mirzo xud bularning **ilgida xamir edi,** bularning soʻzlaridin tajovuz qila olmas edi [123].

Tabdil: Xisravshohni navkar-savdaridan ayirib bunday bechorahol qilmasam, Kobulni Zunnunning oʻgʻli Muqimdan olmasam edi, ularning borib mirzoni koʻrmaklari mumkin boʻlmasdi. Badi'uzzamon mirzo ham bularning qoʻlida xamir edi [122].

Ilgida xamir boʻlish, hukmdor boʻla turib, beklarning ilgida xamir kabi evrilishi, ularning izmiga boʻysunishi "Boburnoma" muallifini hayratga soladi. U podshohning oʻgʻli boʻlsa-da oʻzgalar fikri bilan ish koʻrishini oʻtkir kinoya ilgida xamir edi orqali aks ettiradi. Ushbu frazeologik birlik uch turdagi inglizcha tarjimada quyidagicha beriladi:

Yuqoridagi asliyat misoli Jon Leyden va Vilyam Erskin tarjimasida: For had I not deprived Khosrou Shah of his army and retainers, and reduced him to his present helpless condition, and had not I taken Kabul from Mokim, Zulnun's son, they never would have thought of going to wait upon the Mirza. Badia-ez-zaman was only dough in the hands of the other two, and never attempted to swerve from their advice [9, 168]. — Xisravshohning navkar va xizmatkorlarini tortib olmasam va uni hozirgi holatga solmasam edi, Zunnunning oʻgʻli Muqimdan Kobulni olib qoʻymasam edi, ular hech qachon bu Mirzoga xizmat qilish uchun bormasdi. Badi'uzzamon mirzo esa faqat bir — ikki kimsalar qoʻlida xamir edi va hech qachon ularning maslahatidan bosh tortolmasdi.

Asliyat misoli Anneta Susanna Beverijda: For it is not likely they would have seen if I had not made Khusrau Shah helpless by parting him his following, and if I had not taken Kabul from Zunnun's, Muqim. Badi'uzzaman Mirza himself was as dough in the hands of the rest; beyond their word he could not go [243]. — Agar men Xisravshohni nochor holatga solib, bulardan ayirmaganimda va Zunnun bilan Muqimdan Kobulni tortib olmaganimda, ular bunday alfozda koʻrinmagan boʻlardi.

Badi'uzzamon mirzo boʻlsa qolganlar qoʻlida xamir edi, ularning soʻzidan oʻtib ish qilolmasdi.

Asliyat misoli Vilyer Tekston tarjimasida: Had I not reduced Khusrawshah to such a state by separating him from his servants and liege men, and had I not taken Kabul from Zu'n-nun Beg's son Muqim, it would not have been possible for them to go to the mirza. Badi'uzzaman Mirza, putty in their hands, was incapable of protesting against anything they said [182]. — Men Xisravshohni shunday davlatidan va xizmatkoriyu, lashkarlaridan ayirib kuchsizlantirmaganimda, Zunnunbekning oʻgʻli Muqimdan Kobulni olmaganimda edi, ular balki, mirzoga bormagan boʻlarmidilar. Badi'uzzamon mirzo ularning qoʻlida xamir (putty-teshik, yoriqlarni bekitish uchun ishlatadigan yopishqoq qorishma)¹ edi, ular aytgan fikrga qarshi chiqolmasdi.

Tadqiqotdan koʻrinadiki, frazeologik birlik ilgida xamir boʻlmoq uch turdagi inglizcha Jon Leyden va Vilyam Erskin (1826), Anneta Susanna Beverij (1921) va Vilyer Tekston (1996)da tarjimaning kalka usulisoʻzma soʻz tarjimadan foydalangan. Sababi oziq ovqat tarkibiga kirgan va barcha millatga tanish jarayon — ilgida xamir va xamirni har qanday shaklga solinishi, inson qiyofasining sifatlarini ochib berishda muhim ahamiyat kasb etgan. Aynan ushbu ilgida xamir boʻlmoq asarning ruscha tarjimasiga ham oʻtgan. Quyidagi misolda rus tilidagi versiyasini ham oʻrganamiz:

Xisravshohni navkar-savdaridin ayirib mundoq zabun qilmasam edi, Kobulni Zunnunning oʻgʻli Muqimdin olmasam edi, borib mirzoni koʻrmaklari mumkin emas edi. Badi'uzzamon mirzo xud bularning ilgida xamir edi, bularning soʻzlaridin tajovuz qila olmas edi — Если бы я не сделал Хусравшаха столь слабым, разлучив его со слугами и нукерами, если бы я не отнял Кабула у Мукима, сына Зуннуна, то их уход и свидание с Мирзой оказались бы невозможны. Ведь Бади'аззаман мирза был у них в руках, [словно] тесто, и не мог отступить от их слов [94]. — Agar men Xisravshohni oʻzining navkari va xizmatkorlaridan ajratib, ojiz qilmaganimda, agar men Zunnunning oʻgʻli Muqimdan Kobulni tortib olmaganimda edi, ular Mirzo bilan uchrashishga ketib qololmagan boʻlardi. Axir Badi'uzzamon mirzo ularning qoʻlida xamir [soʻzma-soʻz] edi va ularning soʻzidan voz kecha olmasdi.

¹ Бўтаев Ш, Ирисқулов А. Инглизча-ўзбекча, Ўзбекча-инглизча луғат. Тошкент–"Фан" нашриёти, 2009.

Tarixiy fakt, yana allaqanday sirli ravishda Farg'ona viloyatining hukmdori Umarshayx mirzoning qanday o'lim topgani o'quvchining diqqat e'tiborini tortadi. Muallif o'zining otasi haqida shunday yozadi:

Ushbu tarixda dushanba kuni, ramazon oyining toʻrtida Umar Shayx mirzo jardin kabutar va kabutarxona bila uchub, **shunqor boʻldi**. Oʻttiz toʻqquz yoshar edi [37].

Mazkur jumladagi ajratib yozilgan *shunqor boʻldi* frazeologik birligi matn ichida Leyden–Erskinda quyidagicha tarjima qilinadi:

On Monday, the 4th of the month of Ramzan, of the year that has been mentioned, Omer-Sheikh Mirza was precipitated from the top of the steep, with his pigeons, and pigeon-house, and took his flight to the other world. He was then in the thirty-ninth year of his age [7]. — Aytib o'tilgan o'sha yilning ramazon oyining to'rtinchi sanasida, dushanba kuni Umarshayx Mirzo kabutar va kabutar uyi bilan baland jardan pastga qulab tushdi va narigi dunyoga uchib ketdi. U 39 yoshda edi (narigi dunyoga ravona bo'ldi).

Asliyat matni S.Beverij tarjimasida quyidagicha berilgan: Meantime a strange event occurred. It has been mentioned that the fort of Akhsi is situated above a deep ravine along this ravine stand the palace buildings, and from it, on Monday, Ramzan 4, (June 8th.) 'Umar Shaikh Mirza flew, with his pigeons and their house, and became a falcon [68]. — Aytib oʻtilgan oʻsha yili, oʻsha paytda gʻalati voqea sodir boʻldi. Axsi qarorgohi baland jar yoqasida joylashgan boʻlib, jarlik boʻylab qasr, qurdirilgan binolar bor va shu binodan ramazonning toʻrtinchi kuni (8 iyun) Umarshayx Mirzo uchub, oʻzining kabutar va kabutar uyi bilan lochin boʻlib ketdi.

Asliyat matni V.Tekston tarjimasida bunday: On Monday, the fourth of Ramadan of this year (June 8, 1494), Umar-Shaykh Mirza toppled into the ravine, with his doves and dovecote and gave up the ghost. He was thirty nine years old [8]. — Dushanba kuni, yilning ramazon oyi (1494 yil 8 iyun), Umarshayx Mirzo tepadan oʻzining kabutar va kabutar xonasi bilan jarga qulab tushdi va jon taslim qildi.

Asarni ingliz tiliga oʻgirishda tarjimonlar asliyatga turlicha yondashib, imkon doirasida *shunqor boʻldi*ning muqobilini aks ettirgan. Asliyatdagi frazeologik birlik mazmuni uch turdagi inlizcha tarjimalarning hech qaysi birida yoʻqolmagan, balki oʻziga xos tarzda aks etgan. "Boburnoma"dagi *shunqor boʻldi* frazeologik birligi Leyden–Erskinda uchub – *precipitated*

from the top of the steep – jarning tepasidan juda yuqori tezlikda tushib, shunqor boʻldi – took his flight to the other world – narigi dunyoga uchub ketdi ikki turdagi frazeologik birlik orqali tarjima qilib, adekvat tarjimaga erishgan.

S.Beverijning varianti soʻzma-soʻz tarjima uchub — **flew, shunqor boʻldi** — **became a falcon** — **lochin boʻlib, uchib ketdi** tarzida berilgan. V.Tekston frazeologik birlikning transformatsion uslubi orqali uchub — **toppled into the ravine** — **jarga qulab tushdi**, shunqor boʻldi — **gave up the ghost** — **jon taslim qildi** tarzida muqobil tarjimaga erishgan. Tarjimadagi semantik aloqalar muallif nazarda tutgan hodisalarni ifodalashda tasviriy va obrazli chiqishini ta'minlashga xizmat qilgan.

Millatning oʻziga xosligi uning milliy-madaniy qadriyatlari, turmush tarzi, dini va e'tiqodi, ma'naviy axloqi, urf-odatlaridadir. Hazil-mutoiba gaplar, maqtashu olqishlar kabi frazeologik birliklar ham milliylikka xos tarzda ifodalanadi. "Boburnoma"da qoʻllangan frazeologik birliklar boshqa asarlarda qoʻllangan frazeologik birliklardan keskin farq qiladi. Asarda voqea va hodisalarning tasvirlanishi, jang maydonidagi holatlar ham obrazli ifoda topgan.

Mumtoz adabiyotlarda qoʻllangan frazeologik birliklar tarjimasi oʻta murakkab jarayon ayni paytda ularni oʻrganish dolzarb. "Boburnoma" asarining dunyo tillariga qayta-qayta tarjima qilinayotganligini hisobga olib, unda qoʻllangan frazeologik birliklardan mavzuli lugʻat yaratish lozim. "Boburnoma"dagi frazeologik birliklarning kognitiv-kontseptual lugʻatini yaratish tarjima qilinmagan boshqa oʻzbek mumtoz adabiyoti namunalarining dunyo yuzini koʻrishda, millatni dunyoga tanitishda muhim rol oʻynaydi.

"Boburnoma" va uning inglizcha tarjimalarini qiyosiy va kognitiv-kontseptual tahlil etish tarjimonni ma'no va mazmun izchilligini his etish malakasini ta'minlaydi, murakkab frazeologik birliklar tarjimasini tadqiq etish tarjimonning milliy-madaniy xususiyatli leksik va frazeologik iboralarni hech qiynalmay tarjima qilishiga zamin yaratadi. O'quvchi va tarjimonni asliyat mazmunini yanada chuqurroq anglashga undaydi. Asarni jiddiy o'rganish yangi g'oyalar yaratilishiga olib keladi. Asliyat kiril alifbosida bo'lganligini hisobga olib, uni kiril qoldirilishini lozim topdik. Mana shu nuqtai-nazardan kelib chiqib, "Boburnoma"dagi frazeologik birliklarning o'zbekcha-ruscha-inglizcha sizning hukmingizda lugʻatini havola etamiz.

Lug'at haqidagi fikr va mulohazalaringizni mamnuniyat bilan qabul qilamiz. Ma'lumot uchun telefon: (90) 345 97 46.

Elektron manzil: zteshaboeva@mail.ru; tziyodahon@yahoo.com

Shartli Belgilar

A: = Asliyat, "Boburnoma"ning 2002 yil nashri.

T: = Tabdil, "Boburnoma"ning 2008 yil nashri.

R.T: = Ruscha tarjima, "Boburnoma"ning 2008 yil ruscha nashri.

- **1.** = J.Leyden-V.Erskinnig 1826 yildagi "Boburnoma"ning inglizcha tarjimasi.
- **2.** = **Anneta Susanna Beverij**ning 1921 yildagi "Boburnoma"ning inglizcha tarjimasi.
 - 3. = V.Tekstonning 1996 yildagi "Boburnoma"ning inglizcha tarjimasi.

БУЗМОҚ

ЯСОЛНИ БУЗМОҚ — сафни, жанговор тартибни бузмоқ

- **А:...** беклар арзға еткурдиларким, бу киши худ жазм туюбтур. **Ясолни бузмай** ёруқта-ўқ етиб борсак муносибдур [94].
- 1..... that therefore it was better not to advance in disorder, but slowly and in regular array [113].
- **Т:...** беклар хабар етказдиларки, у Шаҳбоз ҳамма нарсани аниқ сезган. **Жанговар сафни бузмай** ёруғдаёқ етиб борсак дуруст бўлади [93].
- 2.... the begs represented to me that as the man would have had news *if* us, **it was advisable not to go on in broken array** [110].
- **Р. Т:..**. беки доложили: «Этот человек наверное обо всем догодался. Если мы подойдем, **не расстраивая рядов**, при свете дня будет подходяще» [69].
- **3.** «This person has learned of our plan. It would be appropriate for us to get closer in without breaking formation» [127].

ҚУШ **БУЗМОҒ** — қуш гўштини биринчи бўлиб тўғрамоқ ва бошқаларга бермоқ

- **А:** Бу суҳбатта менинг олимға қоз кабоби қўйдилар, чун **қуш бузмоғини** ва тўрғамоғини қилғон эмас эрдим, илик элт-мадим [145].
- 1. In the course of the party, a roast goose was put down before me. As I was ignorant of the mode of cutting it up, or carving it, I let it alone, and did not touch it [206].
- **Т:** Ушбу зиёфатда олдимга ғоз кабоби қўйдилар. Шу пайтгача мен сира **қуш бузмаган** ва тўғрамаган эдим, шу сабабли қўл теккизмадим [146].
- **2.** At this party they set a roast goose before me but as I was no carver or disjointer of birds, I left it alone [304].

- **Р. Т:** На этой пирушке передо мной поставили жареного гуся. Так как я еще никогда **не разрезал и не разнимал птиц**, то не дотронулся до гуся [113].
- **3.** At this gathering they placed a roast goose before me. Since I had never carved or disjointed a fowl, I did not touch it [229].

ВАФОТ ҚИЛМОҚ — дунёдан ўтмоқ, ўлмоқ

- **А:** Менинг отамнинг онаси ҳам Андижонда **вафот қилғон** экандур, ани ҳам мунда эшиттурдилар [86].
- **1.** My father's mother had also paid the debt of mortality at Andejan, and the news was communicated here [99].
- **Т:** Отамнинг онаси ҳам Андижонда **вафот қилган** экан, уни ҳам шу ерда эшитдим [85].
- **2.** My father's mother also must have **died** in Andijan; this too they let us know in Aura-tipa[149].
- **Р. Т:** Мать моего отца тоже скончалась в Андижане, об этом нам рассказали там же [62].
- **3.** My father's mother had also passed away at Andizhan [112].

Д ДУНЁ

ДУНЁЙИ ФОНИЙНИ ВИДОЪ ҚИЛМОҚ — вафот этмоқ

- **А**: Шоҳбегим ва Меҳр Нигорхоним ва жамиъ элнинг аҳли ва аёли асирлиққа тушуб, ул золими бадкирдорнинг ҳабсида **дунёйи фонийни видоъ қилдилар** [39].
- 1. ... Shah Begum and Mihr Nigar Nigar Khanum, with their whole family and attendents, were taken prisoners; and, in the prisons of that wicked miscreant, they departed from this perishable world [12].

- 2. When Mubarak Shah invited Khan Mirza into Fort Victory, they were captured, together with the wives and families of all their people, by marauders of Aba-bikr *Kashghari* and, as captives to that ill-doing miscreant, bade farewell to this transitory world [77].
- Р. Т: Шахбиким, Михр Нигар ханум и все женщины и семья [сопровождавших их] людей попали в плен и простились с бренным миром в заточении у этого преступного злодея [16].
- **3**. Shah Begum and Mihr Nigar Nigar Khanum, along with all the folk of their people, fell into captivity, whereupon they **bade farewell to this mortal world** in that evil tyrant's prison [14].

БЕШ КУН ЎТАР **ДУНЁ** — ўткинчи ва қисқа умр

- **А: Беш кун ўтар дунё** учун бир ўзи ўстурғон валинеъматзо-дасини кўр қилди. Яна бирини ўлтурди. Тенгри қошида осий ва халқ олдида мардуд бўлубдур [49].
- 1. For the sake of the short and fleeting pomp of this vain world, he put out the eyes of one, and murdered another of the sons of the benefactor, in whose service he had been, and by whom he had been patronized and protected; rendering himself accused of God, abhorred of men, and worthy of execration and shame till the day final retribution [31].
- Т: Беш кунлик ўтар дунё учун бир ўзи ўстирган валинеъматзодасини Султон Маҳмуд мирзо ўғлининг кўзини кўр қилди. Бошқа бирини ўлдирди. Тангри қошида осий ва халқ олдида ёмонотлиқ бўлди [45].
- 2. For the sake of this fleeting, five-days, world, he blinded one of his benefactor's sons and murdered another. A sinner before God, reprobate to His creatures, he has earned curse and execration till the very verge of Resurrection [50].

AXBOROT RESULTS AND NO COSA 1

- Р. Т: Ради [благ] быстротечной, преходящей земной жизни он ослепил одного из сыновей своего благодетеля, который его вырастил, и убил другого. Перед богом он был ослушником, а для людей ненавистным, достойным того, чтобы его проклинали и поносили до самого дня воскресения мертвых [26].
- **3.** For the sake of this transitory world he had blinded one of his benefactor's sons whom he had looked after himself, and killed another. He was sinful in the sight of God and damnable in the sight of men [34].

БЕШ КУНЛУК ЎТАР **ДУНЁ** — ўткинчи ва қисқа умр

А: Шайбоқхон Ҳирини олғондин сўнг, бу подшоҳларнинг зоҳ ва зоди била ёмон маош қилди, не ёлғуз бу жамъ била, бори халойиқ била Рустойи ва нодида киши, беш кунлук ўтар дунё учун мундоқ ёмон от қозғонди. Шайбоқхондин ношоиста ҳаракот ва афъолеким, Ҳирида содир бўлди, аввал буким, чирик дунё учун Хадичабегимни Шоҳ Мансур баҳши... га туттуруб, турлук-турлук қийинлар қилдурди [154, 155].

1. Shaibaq Khan, after taking Heri, behaved badly not only to the wives and children of its rulers but to every person soever. For the sake of this five-days fleeting world, he earned himself a bad name. His first improper act and deed in Heri was that for the sake of rotten world (chirk dunya), he caused Khadija Begim various miseries, through letting the vile wretch Pay-master Shah Mansur get hold of her to loot [328].

- Т: Шайбоқхон Хиротни олгандан сўнг, бу подшохларнинг билан. авлод-аждоди нафақат бу жамоа, балки бутун халойик билан ёмон килди. Қишлоқи ва олам кўрмаган бу одам беш кунлик ўтар дунё учун бундай ёмон от қозонди. Шайбоқхондан хунук хатта-харакат ва япамас қилиқлар Хиротда содир бўлди: аввало, чирик дунё учун Хадича бегимни Шох Мансур бахши... га топшириб, турли азобларга солди [156].
- 2. After taking of Heri, Sheibak Khan behaved extremely ill to the children and wives of the kings; nor to them alone, he conducted himself towards everybody in a rude, unseemly, and unworthy manner, forfeiting his good name and glory for a little wretched earthly pelf. The first Sheibak Khan's misdeeds in Heri was, that for the sake of some worldly dirt, he order Khadjeh Begum to be given up to Shah Mansur Bakshi [223].
- Р. Т: После того как Шейбанихан взял Герат, он очень дурно обошелся с женами и детьми [обоих] государей, не только с ними, но со всем народом. Ради преходящих благ нашей краткой жизни он учинил всевозможные грубости и непристойности. Первое дело и действие, которое Шейбанихан совершил в Герате, таково: радигрязных мирских расчетов он отдал Хадичабиким развратнику Шах Мансур Бахши на пытку и истязание [30].
- 3. When Wormwood Khan took Herat, he maltreated the princes' wives and children. Not only with them but also with all the people, even rustics and insignificant little people, he left behind a bad name for his love of this fleeting world. First among his improper deeds in Herat was that for the sake of this filthy world he turned over Khadija Begim to Shah Mansur Bakhshi's wife for safe keeping and let her be tormented in all sorts ways [249].

ДУНЁЙИ БЕБАҚО — фоний дунё

А: Хисравшох бу ўтар **дунёйи бебақо** учун ва бу кетар навкари бевафо учун мунча ёмонлиқ ва бадномлиқни ихтиёр қилиб ва мунча зулм ва бедод қилмоқни ўзига шиор қилиб, мунча улуғ вилоятлар олиб, мунча қалин навкар ва савдар сахламоқ тархин солиб, балки сўнгралар навкар ва чокари йигирма-ўттуз мингга тортиб вилоёт ва парганоти ўз подшохи ва мирзоларидин ортиб, умрида қилғон иши ушбу бўлди [53].

1. And this Khosrou Shah, who for the sake of this fleeting, unstable world, and for the vanity of being attended by a set of faithless servants, did so many bad actions, earned such a portion of infamy, and was guilty of so much tyranny and injustice; who seized so many extensive countries, and entertained so many extensive countries ... [38].

Т: Хисравшох бу ўтар бебақо дунё учун ва кетар навкари бевафо учун шунча ёмонлик ва бадномликни ихтиёр қилиб хамда мунча зулм ва адолатсизлик қилмоқни ўзига шиор қилиб, катта-катта вилоятларга эга бўлиб, шунча кўп навкар ва савдар сахлаш тутумини қилиб, балки сўнгралар навкар ва мулозимлари йигирма-ўттуз мингга етиб, вилоётларни ва нохиялари ўз подшохи ва мирзоларидан ортиб, умрида эришган ғалабаси шу бўлди [49].

2. This was the one exploit of his life, of this man who for the sake of this fleeting and unstable world and for the sake of shifting and faithless followers, chose such evil and such illrepute, practised such tyranny and injustice, seized such wide lands, kept such hosts of retainers and followers, latterly he led and his districts [60].

- Р. Т: Хусравшах, который ради бренной, скоротечной сей земной жизни и ради своих неверных, непостоянных нукеров избрал для себя такой позор и бесславие и сделал своим обычаем жестокость и несправедливость, который захватил столь обширные земли и содержал столько нукеров и слуг, — ведь под конец жизни Хусравшаха число его нукеров и приспешников достигло двадцати-тридцати тысяч человек, а владения и уделы его были больше владений самого государя и царевичей — за всю свою жизнь совершил одно только это боевое дело [30].
- 3. For the sake of this ephemeral world and of faithless followers ready to flee at a moment's notice. Khusrawshah elected this evil and ill repute A man who made his watchwords tyranny and injustice, and who seized so many lands and maintained so many liege men and retainers that toward the end of his time his servants numbered upward of twenty to thirty thousand, whoses realm dwarfed that of his own padishah and mirzas-in hids entire lifetime this was his one engagement! [42].

ЎТАР **ДУНЁ** — қисқа умр

- **А:** Рустойи ва нодида киши, беш кунлук **ўтар дунё учун** мундоқ ёмон от қозғонди. Шайбоқхондин ношоиста ҳаракот ва афъолеким, Ҳирида содир бўлди, аввал буким, чирик дунё учун Хадичабегимни Шоҳ Мансур бахши... га туттуруб турлук-турлук қийинлар қилдурди [154].
- 1. ... not only to the wives and children of its rulers but to every person soever. For the sake of this five-days fleeting world, he earned himself a bad name. His first improper act and deed in Heri was that, for the sake of this rotten world (chirk dunya), he caused Khadlja Beglm various miseries, through letting the vile wretch Pay-master Shah Mansur get hold of her to loot [328].

- Т: Қишлоқи ва олам кўрмаган бу одам беш кунлик ўтар дунё учун бундай ёмон от қозонди. Шайбоқхондан хунук хатти-ҳаракат ва ярамас қилиқлар Ҳиротда содир бўлди: аввало, чирик дунё учун Хадича бегимни Шоҳ Мансур бахши... га топшириб, турли азобларга солди [156].
- 2.... nor to the alone, he conducted himself towards everybody in a rude, unseemly, and unworthy manner, forfeiting his good name and glory for a little wretched earthly pelf. The first of Sheibak Khan's misdeeds in Heri was, that for the sake of some worldly dirt, he order Khadjeh Begum to be given up to Shah Mansur Bakshi, the catamite, to be plundered and treated as one of his manest female slaves [223].
- Р. Т: Ради преходящих благ нашей краткой жизни он учинил всевозможные грубости и непристойности. Первое дело и действие, которое Шейбанихан совершил в Герате, такого: ради грязных мирских расчетов он отдал Хадичабиким развратнику Шах Мансур Бахши на пытку и истязание [121].
- **3.** Not only with them but also with all the people, even rustics and insignificant little people, he left behind a bad name for his love of this fleeting world. First among his improper deeds in Herat was that for **the sake of this filthy world** he turned over Khadija Begim to Shah Mansur Bakhshi's wife for safe keeping and let her be tormented in all sorts ways [249].

ЗОЙИЪ БЎЛМОҚ — нобуд бўлмоқ, ўлмоқ

- **А:** Борчасини мунда бой берди. Қочарда, тоғ йўлиға учраб, эниш ва учма ерга йўлуқуб, ўзи ташвиш била бу учмадин тушти. Кўп эли бу учмада **зойчь бўлди** [57].
- 1. All these he now gave to the wind. In his flight by the rugged mountain route, he came on a dangerous precipitous road, which they descended with great difficulty. Many of his men perished at this precipice [45].
- **Т:** Барчасини шу ерда бой берди. Қочаётганида тоғ йўлига учраб, эниш ва учма жойларга йўлиқиб, ўзи ташвиш билан учмадан тушди. Кўп эли бу учмада **нобуд бўлди** [53].
- 2. He hurled himself in his flight down a mountain track, leading to a precipitous fall. He himself got down the fall, with great difficulty, but many of his men perished there [70].
- **Р. Т:** Все это он тогда потерял. Убегая, он попал на горную дорогу и наткнулся на кручи и обрывы; самон с большим трудом спустился в обрыв, многие его люди **погибли** в этой пропасти [33].
- **3.** There he lost everything. In his flight he was faced with a mountain road on which he encountered a precipice, down which he descended himself with difficulty, **losing** many of his men over the cliff [51].

и илик

ИЛИГИ ИШГА ЕТМОҚ — қўли ишга бормоқ

- **А:** Яна бири Зуннун арғун эди. Мардона киши эди. Султон Абусаъид мирзо қошида эканликларида яхши қиличлар чопқондур. Андин сўнгра ҳам ҳар ерида **илиги ишга етибдур** [133].
- 1. Another was Zulnun Arghun, a brave man. He distinguished himself above all the other young warriors, in the presence of Sultan Abusaid Mirza, by his use of the scymitar, and afterwards, on every occasion on which he went into action, he acquitted himself with distinction [186].

Т: Яна, Зуннун арғун эди. Мард киши эди. Султон Абусаъид мирзо қошида эканликларида қилич билан яхши жанг қилган. Ундан сўнгра ҳам ҳар ерда **қўли ишга етгандир** [134].

- 2. Zu'n-nun Arsrhun was another. He was a brave man, use in his sword well in SI. Abu-sa'ld Mirza's presence and later on getting his hand into the work whatever the fight. As to his courage there was no question at all, but he was a bit of a fool [274].
- Р. Т: Еще был Зуннун Аргун. Смелый был человек. Находясь при Султан Абуса'ид мирзе в числе прочих вельмож, он хорошо сражался мечом; поздней его руки тоже всегда доходили до боевого дела [103].
- **3.** Sultan Abusa'id Mirza's service in his man-to-man combats. Afterward he **joined the fray** whenever he could. There was no disputing his bravery, but he was rather crazy [205].

ИЛИК ОЛИШМОҚ — жанг қилмоқ

А: Қорабулоқдин кўчуб, сув кечиб, Ём тўғрисида туштук. Ушбу кун баъзи ички беклар Хиёбон бошида Бойсунқур мирзонинг кишиси била **илик олиштилар** [56].

- 1. Marching from Kara-bulak, I crossed the river, and halted near Yam. The same day, some of my principal Begs attacked a body of Baiesanghar Mirza's troops on the Khiaban of the city [43].
- **Т:** Қорабулоқдан ўтиб, сув кечиб, Ём тўғрисида тушдик. Ушбу кун баъзи хос беклар Хиёбон бошида Бойсунқур мирзонинг одамлари билан **тўқнашдилар** [52].
- **2.** Marching from Qara-bulaq, we crossed the river (*i. e.* the Zarafshan) and dismounted near Yam. On that same day, our men **got to grips with** Bai-sunghar Mlrza's at the head of the Avenue [67].
- **Р. Т:** Выступив из Карабулака, мы перешли реку и остановились напротив Яма. В этот день несколько придворных беков схватились у хиабана с людьми Байсункар мирзы [32].
- **3.** We moved out of Qara Bulaq, crossed the river, and camped opposite Yam. That very day some of the ichki begs **got into fracas** with Baysunghur Mirza's men right on the Khiaban [49].

ИЛИК *ТЕБРАТМОҚ* -жанг қилмоқ

А: Ахмад Қосим Кўхбур ва яна баъзи бир неча йигитниким, Мирзохоннинг сўнгича йибориб эди, Қарға булоқ пушталарида Мирзохонға етарлар. коча олмас, **илик тебратгун**ча қувват ва журъати хам йўк эди, олиб келдилар. Мен эски девонхонанинг шарки-шимолий сориғи айвонида ўлтуруб эрдим, мен дедимки, кел күрүшалинг. Олдарағондин юкунуб келгунча икки катла йикилди. кўрушгандин сўнг, ёнимда ўлтурғузуб, кўнгул бердим [152].

- 1. Ahmed Kasim Kuhber, and the party who were sent in pursuit of Khan Mirza, overtook him among the hillocks of Kurghe-Yelak. He was unable to flee, and had neither strength nor courage enough to fight. They took him prisoner, and brought him before me. I was sitting in the old Divankhaneh (or Hall of Audience), in a portico on its north-east side, when he was brought. I said, «come and embrace me.» From the agitation in which he was, he fell twice before he could come up and make his obeisance. After we had saluted I seated him at my side, and spoke encouragingly to him [218, 219].
- Т: Мирзохоннинг ортидан юборилган Ахмад Қосим кўхбур (тоғкесар) ва яна бир неча йигитлар Қарғабулоқ қирларида Мирзохонга етадилар. У қоча хам олмасди, **қўл кўтаришга** хам қувват ва журъати йўқ эди, олиб келдилар. Мен эски девонхонанинг шарки-шимолий томонидаги айвонда ўтиргандим. Мен: «Кел кўришайлик», дедим. Довдираганидан эгилиб келгунча икки марта йиқилди. Кўришгандан сўнг, ёнимда ўтқазиб, кўтардим кўнглини [153].
- 2. Ahmad-i-gasim Kohbur and the party of braves sent in pursuit of Mirza Khan, overtook him in the low hills of Qargha-yilak, not able even to run away, without heart or force to stir a finger! They took him, and brought him to where I sat in the north-east porch of the old Court-house. Said I to him. «Come! Let's have a look at one another» (kurushaling), but twice before he could bent the knee and come forward, he fell down through agitation. When we had looked at one another, I placed him by my side to give him heart, and I drank first of the sherbet brought in, in order to remove his fears [320].

- Р. Т: Ахмед Касим Кухбур и те несколько йигитов, которые были посланы вслед Мирзахану, настигли его у холмов Карга Булака. Он не мог бежать и не имел ни силы, ни смелости, чтобы пошевелить рукой. Его привели [ко мне]. Я сидел в старом здании дивана, под портиком, на северо-восточной стороне. «Подойди сюда, поздороваемся!» — сказал я. Мирзахан до того растерялся, что, прежде чем подойти и преклонить колени, два раза упал. Поздоровавшись с ним, я посадил его с собою рядом и ободрил. Принесли питье. Чтобы рассеять страх Мирзахана, я сначала выпил сам, потом дал ему [119].
- 3. Ahmad Qasim Kohbur and the few other warriors who had been sent in pursuit of Mirza Khan caught up with him in the hills of Qargha Yaylagh. He was unable to flee; indeed, he did not have the strength or the audacity to wave his hand. They seized him and brought him in to me while I was seated in the portico on the northeastern side of the old divankhana. «Come». I said, «let us see each other.» In his confusion he stumbled twice by the time he knelt and came forward. After our interview I had him sit beside me to give him courage. I had sherbet brought; to lessen his fear I tasted the sherbet first, then offered it to him [242].

ИЛИККА ТУШМОҚ — қўлга тушмоқ

- **А:** Қалин ўбдон йигитлари **илик-ка тушти**. Султон Хусайн мирзо барчасининг бўйниға урдурди. Не ёлғуз мунда эмас эди, ҳар ҳачон бир ўғликим, ёғийға юруди, бости. Иликка тушган навкарларнинг тамом бўйниға урдурди Не ҳилсун, Ҳаҳ анинг тарафи экандур [57].
- **1.** Many young cavaliers of his party were taken prisoners. Sulath Hussain Mirza ordered the whole of them to have their heads struck off [45].
- Т: Кўп сара йигитлар қўлга тушди. Султон Қусайн мирзо барчасининг бошини кестирди. Ёлғиз бу эмас, қачонки бир ўғли ёвлашган бўлса, ҳамиша бостирди. Қўлга тушган навкарларининг барчасининг бошини кестирди. Ҳақ унинг томонида бўлгач, у не қилсин [53].
- 2. SI. Husain Mirza ordered that all prisoners should be beheaded; this not here only but wherever he defeated a rebel son, he ordered the heads of all prisoners to be struck off [69, 70].

- **Р. Т:** ... множество его отборных йигитов **попало в плен**. Султан Хусейн мирза побеждал сына, который шел с враждебными намерениями, он приказывал отрубить головы всем нукерам, попавшим в плен. Что поделаешь? Право было на его стороне [33].
- **3.** Many of his warriors were taken prisoner and Sultan Husayn Mirza had them all beheaded. It was not just here that he did this: every time his sons rebelled and he defeated them in battle, he had all their fallen followers beheaded. What was he to do? He was right to do so [51].

илиг

ИЛИГ*ИНИ ИЛИГИГА ОЛМОҚ* — молнинг оёғини (гўштни) қўлига олмоқ

- **А:** Ул мўғул бўз боғлағон ўйнинг ўрта **илигини илигига олиб**, мўғулча нималар деб туққа боқиб ишорат қиладур, хон ва тамом турғонлар туғ сориға қимизлар сочадурлар [89].
- Т: У мўғул бўз боғлаган молнинг ўрта **илигини қўлига олиб**, мўғулча сўзлардан бир нималар деб туғга қараб ишора қилади. Хон ва барча турганлар туғ сари қимизлар сочадилар [87].
- **Р. Т:** ... от могол, взяв в руки бычью кость с привязанной к ней холстиной, что-то сказал по-могольски, смотря на знамя, потом сделал знак. Хан и все те, кто стоял подле него, принялись кропить кумысом в сторону знамени [64].

- 1. Then the Moghul that had tied on these cloths, taking the ox-shank in his hand, made a speech in the Moghul tongue, looking often to the standards, and pointing and making signs towards them [103].
- 2. The Mughul who had hold of the strip of cloth fastened to the cow's leg, then said something in Mughul while he looked at the standards and made signs towards them [222].
- **3.** The Moghul took hold of the cow's shank to which the cloth was tied, said something in Mongolian, and, facing at the standards, made a sign [116].

ИЛИККА КИРМОҚ — қўлга кирмоқ

А: Агар қўрғон эшигига борсоқ экан, бешак ва шубҳа қўрғон **иликка кирар** экандур [92].

- **1.** Had we advanced up to the gates of the fortress, there is not a shadow of doubt that the place would have fallen into our hands [110].
- **Т:** Агар қўрғон эшигига борсак экан, бешаку шубҳа қўрғон **қўл-га кирар** экан [Т. 91].
- **2.** If we had gone to the Gate, undoubtedly, Andijan would have come into our hands [234].
- **Р. Т:** Если бы мы пошли на ворота крепости, то крепость наверное и без сомнения **перешла бы в наши руки** [67, 68].
- **3.** If we had gone on to the citadel gateway, doubtless the citadel would have fallen into our hands [124].

ИЛИГИГА ТУШМОҚ — қўлга тушмоқ

А: Яна бир ўғли Муҳаммадшоҳ отлиқ Чандерийни **иликлаб**, Султон Искадарға илтижо келтирур. Султон Искандар ҳам ҳалин чериклар йибориб, анинг ҳомийси бўлур [234].

- 1.... another of his sons, Muhammed Shah, seized on Chanderi, and applied to Sultan Sekander for protection. Sultan Sekander sent several large armies, and supported him in his domination [376].
- **Т:** Муҳаммадшоҳ исмли яна бир ўғли Чандерийни **қўлга олиб**, Султон Искадарга ёрдам сўраб мурожаат қилади. Султон Искандар ҳам жуда кўп лашкар жўнатиб, унга ҳомийлик қилади [246].
- 2.... and another son called Muhammad Shah laid hands on Chandiri and put it under SI. Sikandar (*Ludi*) 's protection, who in his turn, took Muhammad Shah's side and sent him large forces [593].
- **Р:** Другой сын Султан Насириддина по имени Мухаммадшах захватил Чандири и обратился за помощью к Султан Секандару. Султан Секандар послал Мухаммадшаху большое войско и оказал ему покровительство [193].
- **3.** Another son, Muhammad Shah, **got hold** of Chanderi and took refuge with Sultan Iskandar, who sent a large army and took Muhammad Shah under his protection. After Sultan Iskandar, during the timeof Sultan Ibrahim [405].

ИЛИГИГА ТУШМОҚ — тасарруфига кирмоқ

- **А:** Ўшул фурсатта Чандерий Сангаанинг **илигига тушар**. Мединий Рав отлиқ улуғ муътабар кофирға берур [234].
- 1. When Sanka advanced with an army against Ibrahim as far as Dhulpur, that prince's Amirs rose against him, and, on that occasion, Chanderi fell into Sanka's hands [376].
- **Т:** Ўша пайтда Чандерий Сангаанинг **қўлига ўтади**. Сангаа у ерни Мединий Рав исмли улуғ ва обрўли бир кофирга беради [246].
- 2. Ibrahim and Ibrahim's begs turned against him at Dulpur, Chandirl fell into the Rana's hands and by him was given to Medini [Mindnl] Rao the greatly-trusted pagan who was now in it with 4 or 5000 other pagans [593].
- **Р. Т:** В это время Чандири **пере-шло в руки** Раана Сангаа; Сангаа отдал этот город одному из знатных и уважаемых язычников по имени Мидини Рав [193].
- **3.** It was then Chanderi **fell into Sanga's hands** and he gave it to his high-ranking advisor, the infidel Medini Rao [405].

ИЛИККА ТУШМОҚ- асир бўлмоқ

- **А:** Агар ушбу шанба охшоми киши ўткарилса эди, эҳтимоли бор эдиким, аксари **иликка тушгай** эди, вале хотирға бу еттиким, ўтган йил сешанба куни, наврўз куни Секрийдин Сангаа уруши азимати била кўчуб, шанба куни ёғийни бостук. Бу йил чаҳоршанба куни, наврўз куни бу ёғийларнинг уруши азимати била кўчтук [236].
- 1. If that same Saturday eve I had carried over the rest of my army, it is probable that most of the enemy would have fallen into our hands. But it came into my head, that last year I had set out on my march from Sikri, to attack Sanka, on new-year's-day, which fell on a Tuesday, and had overthrown my enemy on a Saturday: This year, we had commenced our march against these enemies on new-year's-day, which fell upon a Wednesday, and that if we beat them on a Sunday, it would be a remarkable coincidence [380].

- Т: Агар мана шу шанба кечаси кишиларимиз нариги томонга ўтказилса, эҳтимол душманнинг катта қисми қўлга тушарди. Аммо шу нарса эсимга тушдики, ўтган йили сешанбада Наврўз куни Секрийдан Сангаага қарши урушга отланганимизда, шанба куни душманни яксон қилгандик. Бу йил чоршанбада Наврўз куни бу душманга қарши отландик [249].
- Р. Т: Если бы в ночь на эту субботу все мои люди переправились на другую сторону, то большинство врагов, вероятно, попало бы к нам в руки, но мне пришло на память, что в прошлом году, во вторник, в день Науруза, я выступил из Сикри на войну с Раана Сангаа, и мы разбили врага в субботу. В этом году мы выступили на бой с врагом в среду, также в день Науруза; если бы мы одержали победу над врагом в воскресенье, это было бы весьма удивительное дело. По этой причине [всех] бойцов не стали переправлять на другой берег [195].
- 2. That night all who had gone across were made to return; if (more) had gone over on that Saturday's eve, most of the enemy would probably have fallen into our hands, but this was in my mind: Last year we marched out of Slkri to fight Rana Sanga on Tuesday, New-year's-day, and crushed that rebel on Saturday; this year we had marched to crush these rebels on Wednesday [600].
- 3. If that Friday evening men had been sent across, most of the enemy would probably have been taken captive. It occurred to me, however, that the previous year we had set out from Sikri on Nawroz, which fell on a Tuesday, to fight Sanga and we had defeated the enemy on a Saturday. This year we had set out to fight the enemy on Nawroz, which fell on a Wednesday [409].

ИЛГИДА ХАМИР БЎЛМОҚ — қўлида қўғирчоқ бўлмоқ

- **А:** Хисравшоҳни навкар-савдаридин айириб мундоқ забун қилмасам эди, Кобулни Зуннуннинг ўғли Муқимдин олмасам эди, бориб мирзони кўрмаклари мумкин эмас эди. Бадиъуззамон мирзо худ буларнинг **илгида хамир эди**, буларнинг сўзларидин тажовуз қила олмас эди [123].
- 1. For I had not deprived Khosrou Shah of his army and retainers, and reduced him to his present helpless condition, and had not I taken Kabul from Mokim, Zulnun's son, they never would have thought of going to wait upon the Mirza. Badia-ez-zeman was only as dough in the hands of the other two, and never attempted to swerve from their advice [168].
- Т: Хисравшоҳни навкар-савдаридан айириб бундай бечораҳол қилмасам, Кобулни Зуннуннинг ўғли Муқимдан олмасам эди, уларнинг бориб мирзони кўрмаклари мумкин бўлмасди. Бадиуззамон мирзоҳам буларнинг қўлида хамир эди, буларнинг сўзларидан четга чиқолмасди [122].
- 2. For it is not likely they would have seen in if I had not made Khusrau Shah helpless by parting him them his following, and if had not I taken Kabul from Zu'n'nun's son, Muqim. Badi'u'z-zaman Mirza himself was as dough in the hands of the rest; beyond their word he could not go [243].
- **Р. Т:** Если бы я не сделал Хусраушаха столь слабым, разлучив его со слугами и нукерами, если бы я не отнял Кабула у Мукима, сына Зуннуна, то их уход и свидание с Мирзой оказались бы невозможны. Вед Бади'аззаман мирза был у них в руках, [словно] тесто, и не мог отступить от их слов [94].
- 3. Had I not reduced Khusrawshah to such a state by separating him from his servants and liege men, and had I not taken Kabul from Zu'n-Nun Beg's son Muqim, it would not have been possible for them to go to the mirza. Badi'uzzaman Mirza, putty in their hands, was incapable of protesting against anything they said [182].

КЎЗ К

КЎЗГА ИЛМОҚ — назар — писанд қилмоқ, эътибор бермаслик

- **А:** Бу бедавлат хотун чун ноқиси ақл эди, эрга тегар ҳавоси била ўғлининг хону монин барбод берди. Шайбонийхон бир зарра парво ҳам ҳилмади, балки ғума-ғунчачидек **кўзга илмади** [78].
- 1. ... so that the wretched and weak woman, for the sake of getting herself a husband, gave the family and honour of her son to the winds. Nor did Sheibani Khan mind her a bit, or value her even so much as his other handmaids, concubines, or women [84].
- Т: Бу бадбахт хотин (Зуҳрабеги) эси паст бўлганидан, эрга тегиш ҳаваси билан ўғлининг хонумонини елга берди. Шайбонийхон унга заррача парво ҳам ҳилмади. Балки ҳарам аёли, чўри-хизматкорича ҳам кўзга илмади [76].
- 2. As for that calamitous woman who, in her folly, gave her son's house and possessions to the winds in order to get herself a husband, Shaibanl Khan cared not one atom for her, indeed did not regard her as the equal of a mistress or a concubine [128].
- **Р. Т:** Шейбанийхан **не оказывал ей и крупицы внимания** и замечал ее меньше, чем какую-нибудь наложницу или любовницу [54].
- **3.** In her lust to get a husband, that wretched, feebleminded woman brought destruction on her son. Shaybani Khan paid her not the slightest attention and regarded her as less than a concubine [95].

КЎЗ СОЛМОҚ — кўз узмаслик

- **А:** Мен дедимким, бу йўл қаёнга борур экин? **Ўйға кўз солинг**, ўйни итурманг, то йўлнинг қай сари чиқари маълум бўлғай [87].
- 1. I asked him the way. He answered, Keep your eyes fixed on the cow; and do not lose sight of her till you come to the issue of the road, when you will know your ground [100].

- 2. Said I, I wonder which way that road will be going; keep your eye on that cow; don't lose the cow till you know where the road comes out [217].
- **Р. Т:** Я спросил: «Куда ведет эта дорога? **Смотрите на этого быка** и не гоните его и тогда узнаете, куда ведет дорога» [62].
- **3.** I said»,I wonder where this path leads to. **Keep your eyes on** the cow. Don't lose it so we can find out where the path goes» [113].

КЎЗЛАРИНИ ТУЗ ТУТМОҚ — кўзларини чанг, ғубор босмоқ

- **А:** Охир ўзбак илигига тушти. Кўзларини кўр қил-дилар. **«Кўзларини туз тут-ти»**нинг бу маъниси бор эмиш [77].
- 1. In the end he fell into the hands of Auzbeg people and they blinded him. The meaning of «The salt took his eyes» is clear in his case [125].
- **Т:** Охири ўзбак қўлига тушди. Кўзларини кўр қилдилар. **«Кўзларини туз тутти»** мақолининг бу маъноси шу бўлса керак [75].
- 2. ... but falling at last into the hands of the Uzbeks, they put out his eyes, and thus was verified the saying, **«the salt has seized his eyes»** [83].
- **Р. Т:** В конце концов он попал в руки узбаков и его ослепили. Таков смысл поговорки: **«Сол выела ему глаза»** [53].
- **3.** Finally, when he fell into the Uzbeks' hands, they had him blinded. As the saying goes », Salt took his eyes» [93].

К КЎНГИЛ

КЎНГИЛ ТИНҒУДЕК-кўнгил тўлгудек

ийди A: Бизга қурбон Шохрухияда бўлди. Бетаваққуф ўтуб, хон қошиға Тошкандга бордим. Бу рубоийни айтиб эдим, маъмул қофиясида тараддудим бор эди, ул махалда шеър мусталахотиға мунча татаббуъ қилмайдур эдим, хон хуштабъ киши эди, шеър айтур эди, агарчи сару сомонлиқ ғазали камроқ эди, бу рубоийни хонға ўткариб, тараддудимни арз килдим. Кўнгул тинғудек шофий жавоб топмадим. Голибо, шеър мусталахотиға камроқ татаббуъ қилғондурлар. Рубоий будур:Ёд этмас эмиш кишини меғнатта киши,Шод этмас эмиш кўнгулни ғурбатта киши. Кўнглим бу ғараблиқта шод ўлмади хеч, Ғурбатта севунмас эмиш, албатта, киши [88-89].

1. I passed the Ide-e-korban in Shahrokhia, but, without tarrying there, I went to Tashkend to the Khan. I had composed the following rubai in a well-known measure, and was dubious about the correctness of its rhymes, as that time, I had not studied with much attention the style and phraseology of poetry. The Khan had pretensions to taste, and, moreover, wrote verses; though his odes, to be sure, were rather deficient both in manner and substance. I presented my rubai, however, to the Khan, and expressed to him my apprehensions, but did not get such an explicit or satisfactory answer as to remove my doubts. Indeed, it was pretty clear that he had no great skill in poetic diction. The following is the rubai or quatrain in question: -(Turki) - No one remembers him who is in adversity: A banished man cannot indulge his heart: in happiness; My heart is far from joy in this exile; However brave, an exile has no pleasures [102].

Т: Қурбон ҳайити Шоҳрухияда ўтди. Тўхтовсиз юриб, хон хузурига — Тошкандга бордим. Бу рубоийни айтиб эдим. Яхши қофиялаштиришда иккилангандим. У пайтда шеър истилохлари талабларига унчалик қаттиқ амал қилмасдим. Хон хуштабъ киши эди, шеър битарди, гарчи тузукроқ ғазали кам бўлса-да, бу рубоийни хонға манзур этиб, тараддудимни арз қилдим. Кўнгул тингудек қониқарли жавоб топмадим. Афтидан, шеър истилохлари талабларига камроқ риоя қилиб ёзилгандир. Рубоий ушбудир:Ёд этмас эмиш кишини меғнатта киши,Шод этмас эмиш кўнгулни ғурбатта киши. Кўнглим бу ғараблиқта шод ўлмади хеч, Ғурбатта севунмас эмиш, албатта, киши. [87].

2. The Feast of Sacrifice (Id-igurban) fell for us in Shahrukhiya (Zu'l-hijja 10th. -June 16th. 1502). I had written a quatrain in an ordinary measure but was in some doubt about it, because at that time I had not studied poetic idiom so much as I have now done. The Khan was good-natured and also he wrote verses, though ones somewhat deficient in the requisites for odes. I presented my quatrain and I had my doubts before him but got no reply so clear as to remove them. His study of poetic idiom appeared to have been somewhat scant. Here is the verse; -One hears no man recall another in trouble (mihnatta kishi); None speak of a manas glad in his exile (ghurbat-ta kishi); My own heart has no joy in this exile; Called glad is no exile, man though he be (albatta kishi). [154].

- Р. Т: Праздник жертвы нам довелось провести в Шахрухии; не задержимваясь больше я двинулся в путь и пошел к Хану в Ташкент. Я сочинил тогда одно рубаи; и у меня были сомнения употребленной относительно в нем рифмы: к тому времени я не особенно глубоко изучил правила стихотворства. Хан был одаренный человек и сочинял стихи, хотя законных газалей у него было немного. Прочитав Хану это рубаи, я сообщил ему о своих сомнениях, но не получил ясного ответа, могущего успокоить сердце; [видимо], Хан [тоже] уделял немного внимания правилам стихотворства. Вот эта рубаи:Ни о ком не вспоминает человек в беде,Не радостен сердцем человек на чужбине. Моё сердце на чужбине не знало радости, Ничему не радуется человек на чужбине[63].
- 3. The Feast of Sacrifice found us in Shahrukhiyya, and I proceeded without halt to Tashkent, I had composed the following quatrain, but I had some hesitation about the rhyme because at that time I had not yet made a study of the technique of poetry. The khan had a poetic nature and composed poetry, although his successful ghazals were rather few. I presented my quatrain to him and told him of my doubts, but I did not receive a satisfactory answer. Probably he had not studied the technicalities of poetry much either. The quatrain is this:No one remembers anyone in tribulation. / No one gladdens anyone in exile. / In this exile my heart has not been gladdened. / No one can be comforted at all in exile. [115-116].

КЎНГЛИ ТИЛАМОҚ — кўнгли ҳоҳламоқ

А: Пок мазҳаб киши эди, намозини тарк қилмас эди, ортуқси намозлар ҳам хейли ўтар эди. Шатранжға кўп машъуф эди. Эл бир илик била ўйнаса, ул икки илик била ўйнар эди. Ҳар нечук **кўнгли тилар** ўйнар эди. Имсок ва хиссат табиатида ғолиб эди [134].

1. He was a pious and orthodox believer, never neglected saying the appointed prays, and frequently repeated the supererogatory ones. He was madly fond of chess; if a person played at it with one hand, he played at it with his two hands. He played without art, just as his fancy suggested. He was the slave of avarice and meanness [186].

- T: Покмазхаб киши эди. Намозини тарк қилмасди. Ортикча намозлар хам кўп ўтарди. Шатранжга жуда берилган эди. Одамлар бир қўл билан ўйнаса, у икки қўл билан ўйнарди. Кўнгли тиласа, шундай ўйнарди. Табиатида бахиллик ва хасислик устун эди [134].
- Р. Т: Зуннун был человек чистой веры, никогда не пропускал молитв и часто совершал добавочные молитвы. Он очень увлекался шахматами; если люди играют одной рукой, то Зуннун играл [можно сказать] двумя руками. Он играл сколько душе угодно. В естестве его преобладали скупость и скаредность [104].
- 2. He was orthodox and no neglecter of the Prayers, indeed made the extra ones. He was mad for chess; he played it according to his own fancy and, if others play with one hand, he played with both. Avarice and stinginess ruled in his character [275].
- **3.** He was quiet orthodox and never missed his prayers. He often performed supererogatory prayers too. He adored chess and put his whole heart and soul into playing **however he wanted**. Avarice and stinginess were dominant in his character [206].

КЎНГЛУҒА ШУБҲА КЕЧМОҚ — кўнглига шубҳа тушмоқ

А: Обхонаға борғунча йўлда яна қусаёздим. Обхонаға бориб, қалин қустим. Ҳаргиз ошдин сўнг қусмас эдим, балки ичганда ҳам қусмас эдим. **Кўнглумға шубҳа кечти**. Бовурчини сахлатиб буюрдимким, ул ҳайни итга бериб, итни сахлағайлар [217].

1. When I had got in front of the water-closet I vomited a great deal. «I had never before vomited after my food, and not even after drinking wine. Some suspicion crossed my mind. I ordered the cooks to be taken into custody, and desired the meat to be given to a dog, which I directed to be shut up [348].

- Т: Обхонага боргунча йўлда яна бир бор қусиб юборай дедим. У ерга киргач, кўп қусдим. Мен ҳеч қачон овқатдан кейин, ҳатто ичганимда ҳам қусмасдим. Кўнглимга шубҳа тушди. Ошпазни ушлаб туришларини ва ушбу қусуқни итга бериб, итни қўриқлаб туришларини буюрдим [228].
- 2. At last I saw it would not do, got up, went retching every moment of the way to the water-closet (ab-khana) and on reaching it vomited much. Never had I vomited after food, used not to do so indeed while drinking. I became suspicious; I had the cooks put in ward and ordered some of the vomit given to a dog and the dog to be watched [542].
- Р. Т: Пока я шел до нужника, меня еще раз чуть не вырвало; в нужнике меня обильно стошнило. Раньше меня никогда не рвало после еды, даже при попойках меня не тошнило. В сердце у меня мелькнуло сомнение. Я приказал задержать повара и велел дать блевотину собаке и стеречь ее [178].
- 3. When I got to the toilet I vomited a lot. I never vomited after meals, not even when drinking. A cloud of suspicion came over my mind. I ordered the cook to be held while the vomit was given to a dog that was watched. [373].

КЎНГУЛ БЕРМОҚ — кўнглини кўтармоқ

А: Аҳмад Қосим Кўҳбур ва яна баъзи бир неча йигитниким, Мирзохоннинг сўнгича йибориб эди, Қарға булоқ пушталарида Мирзохонға етарлар, қоча олмас, илик тебратгунча қувват ва журъати ҳам йўқ эди, олиб келдилар. Мен эски девонхонанинг шарқи-шимолий сориғи айвонида ўлтуруб эрдим, мен дедимки, кел кўрушалинг. Олдарағондин юкунуб келгунча икки қатла йиқилди, кўрушгандин сўнг, ёнимда ўлтурғузуб, **кўнгул бердим** [152].

1. Ahmed Kasim Kuhber, and the party who were sent in pursuit of Khan Mirza, overtook him among the hillocks of Kurghe-Yelak. He was unable to flee, and had neither strength nor courage enough to fight. They took him prisoner, and brought him before me. I was sitting in the old Divankhaneh (or Hall of Audience), in a portico on its north-east side, when he was brought. I said, «come and embrace me.» From the agitation in which he was, he fell twice before he could come up and make his obeisance. After we had saluted I seated him at my side, and spoke encouragingly to him [218, 219].